

ԱՐՏԱԿ ՄԱՂԱՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարան

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆԻ ԴԻՄԱՆԿԱՐԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

*Ե՛կ, սպարապե՛ր. եթե դու չգաս,
Մենք փանույ կը փակք մարտը նոր դարի.
Եղի՛ր մեզ պաշտպան, եղի՛ր մարտակից,
Լե՛ր մեզ առաջնորդ, հզօ՛ր զորակից:*

Ներսես արքեպս. Պոզայպետան

Հայ ժողովրդի կյանքում սպարապետ Վարդան Մամիկոնյանը (388/91-451) բախտորոշ դեր է խաղացել: Նրա լուսավոր կերպարն ավելի քան մեկուկես հազարամյակ ուղեկցել է աշխարհասփյուռ հայրրդի-ներին: Սակայն այսօր երևի շատերը չգիտեն, թե ինչպես է ստեղծվել մեր ազգային մեծ հերոսի առավել տարածված ու հայտնի դիմապատկերը: Այդ մկարի

ստեղծման հակիրճ պատմությունն իր ժամանակին տվել է Աշանավոր մանկավարժ, գրական-թատերական գործիչ Սեդրակ Մանդիկյանը (1844-1915), որի «Վարդան զորավարի պատկերը» վերտառությամբ հոդվածը¹, ցավոք, շուտով մոռացության է մատնվել:

Մինչև մեր սույն հոդվածի բուն նյութին անցնելը, ցանկանում ենք մեր խորին երախտագիտությունը հայտնել Մարտիրոս Սիմոնյանի շառավիղ, կենսաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ելենա Սիմոնյանի՝ մի շարք կարևոր և եզակի նյութեր տրամադրելու համար, ինչպես նաև դոկտոր Վահան Թութիկյանին, որի «Վարդանի հավա՞տքը, թե՞ Հազկերտի վախը» հոդվածը² մեզ հուշեց սպարապետի դիմանկարի ստեղծման պատմությանը վերստին անդրադառնալու միտքը:

Արդ, կրկին վերադառնաք վերոհիշյալ դիմանկարի մոռացված պատմությանը: Ս. Մանդիկյանն իր հոդվածում Աշուն է, որ «գրչագիրներում Վարդանի պատկերը քիչ է պատահում, այնտեղ նա նկատվում է միշտ չալմայով, սոսկական ոչ զինվորական հագուստով, չոքած, կամ ծալապատիկ նստած, կարծես թե որպես աղոթյալ-աղոթող»³: Իհարկե, ձեռագիր մատյաններում եղած մանրանկարների հիման վրա ամիմաստ էր Աշված տեսքով նկարել մեծ զորավարին:

¹ Տե՛ս «Հովիտ» հանդես, 1914 թ., թիվ 15:

² Տե՛ս «Հայաստանյայց Ավետարանական Եկեղեցի» հանդես, 1999, թիվ 2, էջ 4-5:

³ Ս. Մանդիկյան, Վարդան զորավարի պատկերը, «Հովիտ», 1914, թիվ 15:

Հաշվի առնելով այս ամենը, ազգային-պահպանողական անվանի գործիչ Կարապետ Եզյանը (1835, Մոսկվա - 1905, Պետերբուրգ), որը չափազանց հայրենասեր անձնավորություն էր, 1850-ականների վերջերին Մոսկվա ժամանած մի ֆրանսիացի Ակարչի ծանոթացնում է Վարդան Մամիկոնյանի գործունեության և 451 թ. մայիսի 26-ին տեղի ունեցած Ավարայրի ճակատամարտի մանրամասների հետ ու խնդրում նրան՝ ստեղծել սպարապետի իդեալական դիմանկարը: Մեզ չհաջողվեց պարզել ֆրանսիացի Ակարչի ինքնությունը, այս մասին լուրս է մտնում Ս. Մամիկոնյանը: Մի բան, սակայն, ակնհայտ է, որ Ակարչին Կ. Եզյանին խոստացել է ստեղծել սպարապետի պատկերը և, շատ շուտով, կատարել է իր խոստումը: Նա վերոհիշյալ գրույցից հետո սկսում է ուսումնասիրել հայկական տիպիկ դիմագծերը և այդ նպատակով վերցնում է Նիկողայոս Ալադադյանի ու Պետերբուրգի համալսարանի ուսանող, հետագայում՝ հասարակական գործիչ, թվաբանության ուսուցիչ և «Հյուսիսսիբիրյան» ամսագրի աշխատակից Մարտիրոս Սիմոնյանի (1838-1883)⁴ լուսանկարները: Ի դեպ, վերջինիս մասին Կ. Թ.-ն «Հովիտ» հանդեսում գրել է. «Չնայելով իր ուսուցչական ծանր ու սրտամաշ պարապմունքներին, Մարտիրոս Սիմոնյանը անգատ ժամերին պարապել է և գրականությամբ. - մա դեռ ուսանող ժամանակ թարգմանեց աշխարհաբար քաղցրախոս Եղիշեի գրվածքը. այնուհետև նրա աշխատասիրությանն են պատկանում թվաբանության ձեռնարկը և դասապրքերը, որոնց այնքան մեծ կարիք էր զգացվում այն ժամանակ մեր ուսումնարաններում»⁵:

Այսպիսով, Մ. Սիմոնյանի և Ն. Ալադադյանի լուսանկարները հիմք ընդունելով՝ ֆրանսիացի Ակարչին ստեղծում է Վարդան գորավարի պատկերը՝ «մի զինվոր հոովմեակական տարագով, որպես իդեալական Վարդան, որ ձեռքին ունի ոչ թե մերկացած սուր, այլ պատյանով մի դաշույն, որպես մի խորհրդանշան հավատով զինվորության»⁶: Նկարիչն այս դիմանկարը հանձնում է Կ. Եզյանին, որը նորաստեղծ պատկերը փոթով բազմացնում և ուղարկում է թեմակալ առաջնորդներին, որպեսզի նրանք տարածեն ժողովրդի մեջ:

Դրանից ավելի քան մեկ դար հետո, 1983-ին, Հայաստանի ժողովրդական Ակարիչ Գրիգոր Խանջյանը ստեղծել է «Վարդանանք» հանրահայտ և եզակի պատկերագրողը (գորելեն) :

Սպարապետ Վարդան Մամիկոնյանի ցարդ ստեղծված լավագույն Ակարների շարքը պիտի դասել մեկ Մատենադարանի շենքի սրահի «Ավարայրի ճակատամարտը» (հեղի-

⁴ «Մարտիրոս Սիմոնյանը օրինակելի ժրաջանությամբ աարտելով իր ուսման ընթացքը նախ՝ Ներսիսեան դպրոցում և ապա Ստաբուսյոյի գիմնազիոնում, չէ բաականանում դրանով, այլ վառուած բարձր ուսման փափագով, ուղեորում է Պետերբուրգ և այնտեղի համալսարանում ուսանելով մատենատիքական գիտութիւնը՝ վերադառնում է 60-ական թուականներին և այնուհետև ամենայն սրտով ու հոգով նուիրում է իրեն ուսումնարանական վսեմ գործին:

Մարտիրոս Սիմոնյանը՝ ծառայել է երկար տարիներ՝ Ներսիսեան դպրանոցում, Գալիանեան օր. դպրոցում և իր կեանքի վերջին տարիները՝ Էջմիածնի Գեորգեան ճեմարանում: Բացի սրանից նա միշտ ամենայն պատրաստակամությամբ մասնակցել է հասարակական օգտաուէտ ու ազգաշահ ընկերութեանց և ձեռնարկութեանց մէջ, երբ եղել է պահանջ և հարկատրութիւն» (նրա կյանքի և գործունեության մասին ավելի մանրամասն տե՛ս «Հովիտ», 1913, թիվ 13):

⁵ Նույն տեղում:

⁶ «Հովիտ» շաբաթական հանդես, 1914, թիվ 15:

նակ՝ Հովհ. Խաչատրյան) խճապատկեր որմնանկարը, որը նույնպես հոգեբանական խոր ընդհանրացումներով բացահայտում է մեր ազգային մեծ նախատակի հերոսական կերպարը:

Վարդան Մամիկոնյանի հերոսական կերպարն է հավերժացնում նաև Երվանդ Քոչարի (1899-1979) կերտած վեհաշուք արձանը՝ կանգնեցված Երևանի Օղակաձև զբոսայգում: Նրա կերպարին անդրադարձել են նաև շատ այլ գեղանկարիչներ ու քանդակագործներ, սակայն պետք է նկատել, որ այդ բոլոր ստեղծագործություններն իրենց վրա ինչ-որ չափով կրում են օտարազգի անհայտ գեղանկարչի ձեռքով ստեղծված կտավի ազդեցությունը: Մեր կարծիքով, ինչ-որ չափով սույն պատկերի ազդեցությունն է կրում նաև ադրբեջանցի նկարիչ Ս. Ծարիֆզադեի ստեղծած Բաբելի (Պապակ, 798 / 800-838) դիմանկարը⁷:

Այսօր էլ սուրբ գորավարի լուսապսակ կերպարը և Վարդանանց խորհուրդը պետք է ուղեկցեն մեզ, քանի որ Վարդանի անխախտ հավատքը փրկեց հայությանը: Կգան և կանցնեն բազմաթիվ դարեր, սակայն Վարդանի և իր ուխտապահ զինակիցների գործը կապրի հավերժ, իսկ երախտապարտ հայ ժողովուրդը բոլոր ժամանակների իր ամենամեծ հերոսին կհիշի անհայտ նկարչի ստեղծած այս դիմապատկերով:

⁷ Տե՛ս Իստորյա Աзербայձձան, Վ. 1.-Ց ճրնեյնիսի Վրեմեն ճո թրեսոձնեոնեն Ազերբայձձան կ Րոսսիև. Սոձ թրեձկտեյն ակաձեմիկոձե ԱՏ Ազերբ. ՑՑՐ Ի. Ա. Գուսեյնոձե և Ա. Ց. Ցումբաձե-ձեձե. Եկու, 1958, թր. 119.